

Mircea FARCAȘ

CONSIDERAȚII MORFOLOGICE ASUPRA ARTICOLULUI ÎN SUBDIALECTUL MARAMUREȘEAN

1. ARTICOLUL HOTĂRÂT

1.1. Articolul hotărât enclitic

În subdialectul maramureșean vorbit la nord și sud de Tisa, *articolul enclitic -I* nu se pronunță la singular – acest lucru nu constituie o caracteristică a subdialectului maramureșean, deoarece se observă și la nivelul întregii limbi tendința de a se renunța la pronunțarea articolului enclitic¹. Rolul lui este preluat de vocala *u* rămasă la final, când substantivele masculine se termină în *-u* vocalic, *-u* semi-vocalic, consoană nepalatalizată: *să trecem rîuu* (BA – Td-Bas., p. 320/5); *cu zd'îcu* (BA – Td-Bas., p. 316/5); *boiér'u* (AJ – Td-Bas., p. 369/25); *fúndu cărului* (ALRR-Mar., vol. III, h. 863); *s-o sfîns fuócu* (AJ – Td-Bas., p. 370/5); *ai luad bataláú* (ST – Td-Bas., p. 377/15); *drícu d'ínapói* (ALRR-Mar., vol. III, h. 858); *to^d cășu* (ST – Td-Bas., p. 377/20); *obićáiu* (ST – Td-Bas., p. 387/5); *fundámentu* (AJ – Td-Bas., p. 355/5); *múru* (AJ – Td-Bas., p. 355/5); *cocóșu* (AJ – Td-Bas., p. 369/30); *cápătu ósii* (ALRR-Mar., vol. III, h. 855); *móșu* (AJ – Td-Bas., p. 369/25; 370/30); *cáru* (AJ – Td-Bas., p. 371/5); *vîrt'ēju cărului* (ALRR-Mar., vol. III, h. 855); *úrsu* (AJ – Td-Bas., p. 371/5); *cu drótu* (AJ – Td-Bas., p. 373/5); *pă drúmu* (AJ – Td-Bas., p. 373/10); *lúpu* (AJ – Td-Bas., p. 373/20).

La plural, se menține articolul din limba literară *-i*: *cu mheii* (AJ – Td-Bas., p. 372/20); *úngurii* (ST – Td-Bas., p. 376/20); *ómeńii* (AJ – Td-Bas., p. 333/5). Substantivele masculine terminate în consoană palatală în limba literară, la plural articulat au formele: *ńémťi* (ST – Td-Bas., p. 376/5); *prióťi* (BA – Td-Bas., p. 322/10); *parínt'i* (BA – Td-Bas., p. 323/35); *cu párint'i* (AJ – Td-Bas., p. 349/15; PI – Td-Bas., p. 397/25); *fráťi* (AJ – Td-Bas., p. 374/35) – din cauza rostirii „dure” a lui *ť*².

Substantivele masculine, feminine și neutre terminate în *-e*, consoană nepalatalizată, iot; singular feminin *-a*, *-ă*, la plural vor avea forma unică *-le*: *cărăle* (ST – Td-Bas., p. 376/10); *stráturele* (AJ – Td-Bas., p. 334/35); *númíle* (AJ – Td-Bas., p. 336/20); *cabácur'le* „vestoanele” (PI – Td-Bas., p. 392/30) dar și *căbáčil'ě* (PI – Td-Bas., p. 393/10); *pădúril'ě* (AJ – Td-Bas., p. 335/20); *bábil'e* (ST – Td-Bas., p. 386/15); *vít'ile* (ST – Td-Bas., p. 384/5); *șánțuril'e* (BA – Td-Bas., p. 324/25); *úmerel'ě* (PI – Td-Bas., p. 395/10); *feét'il'ě* (AJ – Td-Bas., p. 341/20); *rúfil'ě* (PI – Td-Bas.,

p. 400/5); *curăl'il'ě* (PI – Td-Bas., p. 393/20); *péšt'il'ě* „mușchii de la porc” (AJ – Td-Bas., p. 360/30); *mașinili* (BA – Td-Bas., p. 323/15); *scînduril'ě* (ALRR-Mar., vol. III, h. 863), *l'émněl'ě d'i la lóitră* (ALRR-Mar., vol. III, h. 862); uneori acționează sincopa lui **-i-**: *pamînturli* (BA – Td-Bas., p. 323/10); *șânțurli'i* (BA – Td-Bas., p. 324/25); *căsurli* (BA – Td-Bas., p. 324/5); *sîmburl'e* (AJ – Td-Bas., p. 367/5); *căpurli'ě* (AJ – Td-Bas., p. 373/35); *lă-tur'l'e* (ST – Td-Bas., p. 382/15).

La substantivele feminine și masculine terminate în **-ă**, singular, articolul ia locul desinenței³ (ca în limba literară): *scîndură* > art. *scîndura cărului* (ALRR-Mar., vol. III, h. 863); *rúdă* > art. *rúda cărului* (ALRR-Mar., vol. III, h. 864); *teleágă* > art. *t'il'ága d'ínapói* (ALRR-Mar., vol. III, h. 858). Articolul ia locul desinenței **-e** și acolo unde, în limba literară, se păstrează⁴ cum este cazul substantivului *vulpe* atestat în graiurile de la nordul Tisei sub forma *húlpă* care, articulat, va fi *húlpa*. În sud, situația este diferită, forma nearticulată a acestui substantiv păstrează desinența **-e**: *húlpe* (ALRR-Mar., vol. III, h. 583, pct. 221-240).

1.2. Articolul hotărât proclitic

Articolul hotărât proclitic **lu**⁵ „lui” apare frecvent în exprimarea genitivului analitic, folosit și pentru persoane și pentru lucruri, la singular și plural: *máma lu núțu* (PI – Td-Bas., p. 400/20), *mărie lu fodorică* (ST – Td-Bas., p. 384/25), *iónu lu d'órd'e* (Td-Mar., Bb, p. 15), *vasíle-a lu țigánu* (BA – Td-Bas., p. 325/15), *fičóru lu vasíle* (Td-Mar., Bz, p. 12/20), *mărie a lu ion* (PI – Td-Bas., p. 394/10), *a lu ion a dok'ífi* (PI – Td-Bas., p. 401/30), *marii lu dumhítu* (Td-Mar., Bb, p. 16), *vasalié lu putălái* (AJ – Td-Bas., p. 341/25), *fičóru lu groșán* (Td-Mar., Bz, p. 12/20), *bábă a lu fodorică* (ST – Td-Bas., p. 384/25), *pă pódu lu vasílie* (Td-Mar., Bz, p. 38/5), *dót'a lu láre* (Td-Mar., Bb, p. 5/5), *iónu lu g'órg'e* (Td-Mar., Bz, p. 11/25), *mărie a lu ion a tocăhérului* (PI – Td-Bas., p. 394/10).

2. ARTICOLUL NEHOTĂRÂT

Se păstrează formele arhaice cu **-u** final nearticulat: *áiu* (PI – Td-Bas., p. 403/10); *d'escîntăt'óriu* (ST – Td-Bas., p. 384/10). La sud de Tisa, înregistrăm prezența lui **-u** final doar în cazul cuvintelor: *cer* > *čăriu* / *čériu* (ALRR-Mar., vol. IV, pl. LII, pct.: 221, 222, 224-227, 230-233, 239, 240) și *álbu* (ALRR-Mar., vol. I, h. 20, pct. 221, 223, 224, 228, 229, 237).

Articolul nehotărât masculin **un** apare și sub forma **on**, care predomină la nord de Tisa, dar îl întâlnim și-n sud: *on fúlgere*, *túnet'e*, *foc* (BA – Td-Bas., p. 321/15); *on omătu așă* (BA – Td-Bas., p. 324/5); *on strămós* (BA – Td-Bas., p. 314/30); *on loc* (Td-Mar., Bb, p. 37/5); *on vînt* (BA – Td-Bas., p. 315/5); *c-on lipid'eu de fin* (Td-Mar., Bb, p. 37/10); *on obiéct* (BA – Td-Bas., p. 325/5); *on om* (BA – Td-Bas., p. 325/5; ST – Td-Bas., p. 378/5); *on car* (Td-Mar., S, p. 35/15); *on fund* (AJ – Td-Bas., p. 359/25); *la on nám* (PI – Td-Bas., p. 400/30); *d'ínt-on loc ínt-altu* (ALRR-Mar., vol. IV, h. 949, pct. 226, 233); *d'ínt-on daráb* (ALRR-Mar., vol. IV, h. 984, pct. 238); înainte de labialele **p, b, m - n**

se aude **m**: *om prunç* (ALRR-Mar., vol. IV, h. 918, pct. 223), *om părau* (Td-Mar., S, p. 12/10), *om motor* (Td-Mar., Bd, p. 15/15).

Se păstrează formele arhaice **unu, una**: *unu păcurari* (ST – Td-Bas., p. 383/20); *una dóo spor* (ST – Td-Bas., p. 384/15).

Articolul nehotărât feminin este identic cu cel din limba literară: *o tráistă* (ST – Td-Bas., p. 379/20); *o hribă* (AJ – Td-Bas., p. 367/10); la plural **niște**: *níst'ě borésă* (AJ – Td-Bas., p. 372/20); *níst'ě d'oșt'ě* (ALRR-Mar., vol. IV, h. 960, pct. 238) dar și **neșt'e**: *nește hučág* (Td-Mar., Bz, p. 19/10), *nește uo'o* (Td-Mar., Bb, p. 41/5). Substantivul *mașină* circulă în formă nearticulată când face parte din compuse de tipul: *mașină d'ě măcinát* (AJ – Td-Bas., p. 367/5). La fel, substantivul *vóie*, când intră în compunerea unor locuțiuni adverbiale, este utilizat în formă nearticulată, deși în limba literară este articulat hotărât: *fără vóie părănfilor* (AJ – Td-Bas., p. 368/30).

3. ARTICOLUL POSESIV-GENITIVAL

Articolul posesiv-genitival este invariabil, având forma **a⁶**, ca în cele mai multe graiuri dacoromâne: *ióji a cîrșnicului* (BA – Td-Bas., p. 314/20); *mări a mării* (PI – Td-Bas., p. 398/30); *a t'indí/a căși* (ALRR-Mar., vol. IV, pl. XIV); *ion a niță* (BA – Td-Bas., p. 314/25); *a nêpótului fátă* (AJ – Td-Bas., p. 339/20); *ion a búdului* (BA – Td-Bas., p. 327/5); *a mătúșî mării* (AJ – Td-Bas., p. 372/5); *d'órd'-a stánului* (BA – Td-Bas., p. 327/25); *văși a oláriului* (BA – Td-Bas., p. 328/25); *a nópfí* (ST – Td-Bas., p. 382/10).

4. ARTICOLUL ADJECTIVAL (DEMONSTRATIV)

Articolul adjectival are forme diferite după gen și număr: *čobánu čăl máre* (ALRR-Mar., vol. IV, h. 919, pct. 221); [băiatul] *čăl máre* (ALRR-Mar., vol. IV, pl. LXI, pct. 221-240); *báiu čăl rău* (ALRR-Mar., vol. I, h. 167, pct.: 221, 222, 224-228, 231, 232); *čăl mai bătrín* (Td-Mar., S., p. 35/5); *căldăria čě máre / la čě mńícă* (ALRR-Mar., vol. IV, h. 920, pct. 221); [fata] *čăl mńícă* (ALRR-Mar., vol. IV, pl. LXII, pct.: 223, 224, 226, 227); *io am fo čě mńícă* (Td-Mar., Bb, p. 35/5); *čě mńícă* (ALRR-Mar., vol. IV, pl. LXII, pct.: 221, 222, 225, 235, 238, 240); *b'ála čăl rá* (ALRR-Mar., vol. I, h. 167, pct.: 235, 236, 238); *bóla čăl rá* (ALRR-Mar., vol. I, h. 167, pct. 237).

CONCLUZII:

1. Observăm că este preferat pentru genitivul analitic, construit cu articolul hotărât proclitic **lu**, atât pentru lucruri cât și pentru persoane.

2. Se conservă forme arhaice ale articolului nehotărât: *unu păcurari* (ca în subdialectele sud-dunărene).

3. O serie de substantive și adjective se păstrează în forme arhaice cu **-u** final nearticulat, ex: *aiu, ceriu, albu*.

4. Articolul posesiv-genitival funcționează cu o singură formă invariabilă: **a**.

5. Articolul hotărât enclitic **-l** nu este pronunțat, rolul lui fiind preluat de vocala **u** – se păstrează astfel caracteristica limbajului colocvial de a renunța la acest articol.

ABREVIERI

AJ= Apșa de Jos
 BA = Biserica Albă
 Bb =Breb
 Bd = Budești
 Bs = Bârsana
 Bz = Botiza
 G = Giulești
 S = Săpânța
 ST = Strâmtura
 P = Poiana Borșa
 Pl = Plăiuț

BIBLIOGRAFIE

ALRR-Mar. = *Atlasul lingvistic român pe regiuni – Maramureș*, vol. I-III, Editura Academiei, București, 1969-1973; vol. IV, 1997.

ALR II, s.n. = E. Petrovici, *Atlasul lingvistic român*, partea a II-a, serie nouă, Institutul de Lingvistică, Cluj, vol. I-VII, 1956-1972.

*** *Gramatica limbii române*, vol. I, Editura Academiei, București, 1966.

Avram Mioara, *Gramatica pentru toți*, Editura Academiei, București, 1986.

Gheție Ion, Mareș Al., *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, Editura Academiei, București, 1974.

Radu Gheorghe, cap. *Morfologie*, în *Graiul, etnografia și folclorul zonei Chioar*, Baia Mare, 1983, p. 108-131.

Td-Bas. = Marin Maria, Mărgărit Iulia, Neagoe Victorela – *Graiuri românești din Basarabia, Transnistria, nordul Bucovinei și nordul Maramureșului. Texte dialectale și glosar*, București, 2000.

Td-Mar. = *Texte dialectale din Maramureș* (materiale nepublicate 7 dosare pe 7 localități) culese în 1977 de către cercetători de la Institutul de Fonetică și Dialectologie „Al. Rosetti”, București.

NOTE

¹ Cf. Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, Editura Academiei, București, 1986, p. 67.

² Caracteristică și zonei Chioarului. Vezi Gheorghe Radu, cap. *Morfologie* în *Graiul, etnografia și folclorul zonei Chioar*, Baia Mare, 1983, p. 117.

³ Cf. *Gramatica limbii române*, vol. I, Editura Academiei, București, 1966, p. 86.

⁴ *Ibidem*, p. 86.

⁵ Se pare că această formă este o inovație sudică care s-a extins, treptat, spre nord. În zona Maramureșului, documentele sec. al XVI-lea nu consemnează forma *lu*, ci *lui*. Vezi Ion Gheție, Al. Mareș, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, Editura Academiei, București, 1974, p. 229.

⁶ Forma invariabilă *a* este foarte veche, fiind atestată încă din sec. al XVI-lea. Vezi Ion Gheție, Al. Mareș, *op. cit.*, p. 233: Săliște, 1593 – *a* invariabil.